

Az ELTE Bölcsészkarán jött létre Kilencek néven egy költőcsoport. Első antológiájuk 1969 decemberének harmadik hetében jelent meg *Elérhetetlen föld* címmel. Nem voltak kegyeltjei a hatalomnak, így hosszú utat kellett bejárniuk a megjelenésig. Nyíltan és bátran írtak akkori társadalmi gondjainkról, bajainkról. Az idő őket igazolta, ma is együtt vannak. Igaz, megfogyva, mert hárman közülük már nincsenek velünk. *Antológia 50* címmel jelenik meg ötödik könyvük a napokban. A *Polgárok Házában* és egykori otthonukban, az Eötvös Kollégiumban díszünnepségeket rendeznek tiszteletükre.

Utassy Józsefné Horváth Erzsébet

Péntek Imre

Az életöröm és mulandóság motívumai Oláh János költészetében

A földi létből való távozást kísérő szenvedéstől nem kímél meg – az élet. Az élet – mondom –, amikor jórészt a halálról akarok írni, az elmúlásról. Azokról a pillanatokról, amikor ember magára dőbben, elmagányosodik, s ha módja van, mérlegre teszi a cselekedeteit, amelyekből egy pálya, vagy egy sors lett. Néhány barátom küzdelmét a betegséggel, a halállal közről figyelhettem, s megrendített az a tudatosság, amivel felmérték, hogy az út végére értek. Nincs tovább.

Baráti körünket meglepte Rózsa Endre megbetegedése és korai halála. 54 éves volt, alkotóereje teljében kellett küzdenie a szorongató gondolatokkal. Korábbi versében még élt benne a virtus, a dac. A *Bevágom az ajtót* – mely az *Ámokfutó álmaiban* jelent meg – még ennek a hetykeségnek a tükre.

„Ha feldobom egyszer a talpam,
nem nő helyettem csapongva
elandalító buja rózsa.
De kihajt a krumplivirág...
De mögöttem lassan a testtel!
Ha az isten halni parancsolt,
bevágom utánam az ajtót...”

Persze, ez a dacosság azért idővel megszelídült. Az *Amit adsz a világnak* című versében már így ír, kissé ironikusan:

„Amit adsz a világnak, el-
fekvő nyolcasok,
végtelenbe tekerednek,
és elnyugosznak ott.”

Az Aeternitásban még szerényebben fogalmaz. Nincs megdicsőülés, heroikus dráma:

„...arcod megtöpörödik.
Szétporladsz a kereszten.”
A Berzsenyiben még így fakad ki:
„Szándékom ítélet örli,
nem lehet innen kitörni –
Gyűlölöm azt, ki helyettem
él majd, egy boldogabb rendben.”

A Bal négyes betegben már ott a kórházi életkép, a végkimenetellel, amelyből az együttérzés sem hiányzik:

„Megérkezik a Halál-Nagyvizit Úr
Kitöltve minden földi rekvizitum.
És mellettem befuccsol...
a bal négyes beteg.”
A vég közelsége még direkter vallomásra készíti:
„Halál, te hülye húgyagyú!
Bármit is játszunk, nálad van utolszor
az ász, a szív-adú.”
Ám a hadakozás nem segít, a kötet utolsó versében, az *Isten vár* címűben próbálja levonni a
konzekvenciákat:
„Az Isten vár. Valamit tartogat.”

Utassy utolsó időszakában egy kicsit zalaivá vált, miután Rédcésre költöztek. Az az utolsó öt év,
amit itt töltött, talán adott neki egy kis „megállót” az öt emésztő betegségek közepette. Ateista
mivolta, lázadó természete nem tudott belenyugodni abba, ami vár rá. Egyik utolsó versében
így írt:

„A haláltól nem félni kell,
hanem várni: emelt fővel.
Szólongatnak már őseim:
csalónának a temetőbe.

Csak fiam vár szótlantul,
csak az ő, az egyetlen árva.
Ő tudja csak, dolgom van itt,
és nem siettet a drága”.
Istennel is igyekezett rendezni dolgait:

„Született eretnek
vagyok. Így szeress meg.”
Humorát a legvégső pillanatokban sem vesztette el. Kissé könnyelműen kérdezte:
„Vajon egyszer
majd nekem is
el lehet
sorok közé
temetni a
testemet?”

A testét elhantoltuk, a szellemét nem. S most, hogy forogtom több mint 1000 oldalas gyűjteményes kötetét, kiviláglik: a sorok közé temetkezett, a magyar líra halhatatlanjai közé. S bár az utolsó években viszonylag gyakran láttam, látogattam, tartotta magát, verseinek titkát magába fojtotta, magával vitte a „szemfedő földbe”.

Oláh Jánost is jól ismertem, rajta is próbálgatta körmét az elmúlás, és a szenvedés őt is alaposan próbára tette. Ekkor gondoltam arra, hogy ne csak a nyomasztó élményeket mutassam meg, hanem a kontrasztot is, miként jelent meg életében az életöröm, a lét birtokbavétele a betegség, az elmúlás meganyi árnyoldala mellett.

Vissza kell térnünk a pályakezdés idejére, amikor a lét birtokbavétele zajlik, amikor az egyén rádöbben: képességeivel felülkerekedhet az anyagi világ tehetetlenségén, mozdulatlanságán; ezt tükrözi a *Milyen távol van* című korai vers. A különleges, szinte mitikus képességek és a szűkebb világ jelenségeinek áttisztázása – ez az a „nyitány”, ami betölti a szülőföld kiáltó völgyeit. Szinte himnikus hangon szólal meg a költemény:

„Milyen távol van már az idő,
amikor először megérintettem
a két falu templomtornya között
kifeszült húrokat...”

Itt még „Lobog, lobog a szélben/a fák levele” és „szeretném erős kezembe fogni/ a nyár örömét/ és futni vele”.

A gyerekkori tájak érzéki gazdagsága örömmel tölti el a szemlélőt, s úgy tűnik: minden a nagyra nőtt Ént szolgálja:

„ringasd eléje sötét pázsiton
fáradt karom, fáradt fejem...”

A *Három égtáj* végén megfogalmazódik a hűség és ragaszkodás örök parancsa:

„Csak te gyökerek járhatatlan
labirintus -vak otthona,
te ne hagyj el soha
volt igazamban.”

A gyerekkor tudatos átélése, a természet ezerszínű környezete lenyűgözi az eszmélő fiatalot, s a meglelt belső harmóniák szólalnak meg ebben a sorban:

„Gyerekkorom a fű zenéje volt...”

Ám az *Egy nap* című versben felbukkan valami más is:

„Várunk.

Nem marad más
Pusztá létünkbe varrva,
Csak a halálunk.”

Az önismeret útján is jelentős lépéseket tesz meg az eszmélkedő:

„álarc helyett hordom az arcom”. (*Álarc helyett*)

Ennek a teljes önmegmutatkozásnak tételverse a *Proletár induló* – J.A. motívumára. Ez már költői indulás időszaka:

„Ne búsulj! A toll, a tinta –
Te vagy, ki e verset írta...”

Innen már nincs visszaút, az ifjúság, a kudarcok varázsa, „ha kell, ha nem, élni segít”.

A mohó élni vágyás helyett némi bölcsesség kezd uralkodóvá válni:

„mindent ki kell bírunk csupán
Ki többre vágyik, ostoba.” (*Gramafon*)

A *Bohóc*-ban pedig az én elrejtésének a programja fogalmazódik meg.

„Legjobb üzlet bolondnak lenni,
Nincs, aki ennél jobbat mondhat,
Nem tántorít el ettől senki,
A valóság is erre oktat.”

A korlátozottság ezernyi csapdájának formáit mutatva meg, valahol a kitartásra, meg nem alkuvásra, a föl nem adásra bízattak az Oláh Jánosi enigmák. A *Térképeink* ennek a bezártságnak a felrajzolása:

„Mi nem dühönghetünk,
Kiszámított és kiszámítható
Gondolatunk és érzetünk,
A tudás börtöne, a való,
S ami nincs, de lehet,
Ránk zárul lélek és anyag,
A világtalan önismeret.”

Igen, ebben az időben már a hogyanra helyeződött a súlypont. Szerintem Jánosi Zoltán helyesen állapítja meg: „Éppen Oláh János egyike azoknak, aki például a Nagy Lászlói költői szenvedélyesség és drámai vitalizmus képpé- és hangzásfelcsigázó, látomásos mágiáját az elszürkítésre berendezkedett „történelemszünetes” kor silányságainak jellemzésére és elutasítására bizonyos szempontból alkalmasabb, vagy legalábbis tárgyyszerűbb nyelvezettel váltja, cseréli föl, aki a „tor-konvágott forradalmak pirosát és gyászát (Nagy László) társaival együtt viselve a hétköznapiok lélekölő sivárságát és hazugságáradását is realiztikusabban kívánja már megjeleníteni.”

Ez már program, a feladat, ebbe már nem fér bele a lenni vagy nem lenni ontológikus dilemmája.

Évek teltek el ebben a birkózásban.

Mégis, a gyűjteményes kötet vége felé felbukkan egy-két vers, ami ezt a végesség-témát szólaltatja meg.

A misztikus hangulatú *Bebázódva* című versben például feltűnik valaki, „szeretném megszólítani,... de nem jön ajkamra a szó”.

„Meddig késik a pillanat,
amikor a halál-röpte nyár örvénye
gubóm szétfeszíti,
szárnyamat kibontja?”

A *Mindent láttam* a kiábrándultság verse, amely egészen az elhagyatottságig, az ürességig fut. A *nyárfa a keresztútnál* is fájdalmas élményekre utal, akinek „kínok kínja/sajdul bele/hajthatatlan derekába.” A Fodor András emlékére írt vers is ezen ontológiai síkságra ér:

„hahotázom a sok sületlen viccen,
bólogatok: ha volt is Isten, nincsen”...

A vers vége pedig többértelmű: egyszerre utal a földi és a halál utáni pihenésre.

„Jaj, megpihenni pedig de jó volna,
és nem sodródni tovább e sodorba.” (*Vak tükör*)

A lepergő pilleszárny, a lecsukódó pávaszem is jelzi a tragédiát, s „árad a semmi az önkény helyébe/hallgat hűvösen, azt se tudni vége.” A *Nyárvég* „körmönfont kivégzésről” beszél, a *Bomlott szigetben* pedig „Kitartóan csupán/ a durva deszka hallgat.” A túlevelű nyárvégben „Zokogva vagy nevetve/, de elmúlik minden létező” – állapítja meg. S hozzátennivalója ennyi: „Nem reméltem, most mégis meglep/hogy még mindig itt vagyok”. A továbbiak is ebben hangnemben íródnak sorai: „A nemlétre hangolódva élvezem/a ringó lomb-sötét/elvesző ritmusát”. (*Túlevelű nyárvég*) A *Mint fecskék a dróton* versében folytatja ezt a szkeptikus hangot: a nyilvános római márványreteráton is lehet készületlenül várakozni „a lesben álló, aljas elmúlásra”.

A nehezen felfogható szenvedés verse a *Nem iszom mérget*.

„Elfogyó türelem,
amit felkavardult porszem karca sért.
Szél lábnyoma
a holdpor lepte úton.
Nem iszom mérget,
nem küldök golyót agyamba.
Elég, ha rám vetül,
Uram,
a tekinteted
odaátról.”

A betegség tudat átgondolása, ahogy áthatja egész valóját, a *Maradni szeretnék* kétségbeesett verset facsarja öntudatából.

„Most – az utolsó, nagy utazás
előszelének fuvallatában –
hirtelen megbicskalik bennem az ifjúkori vágyakozás,
maradni szeretnék a helyemen, 'szeretteim' körében,
talán éppen azért, mert érzem, hogy lehetetlen.”

Ennek a lehetetlenségnek a variációit olvashatjuk a továbbiakban, mind fájdalmasabb, végletesebb formában, kivitelben. A robbanásra kész benzin a csillagokba röpítené ezt a „katasztrofá-álmot”... „Hadd bámuljon a rozsdát virágzó, hoppon maradt enyészet.” Az ontológia néha Gaia anyánkhoz löki a kétségbeesett költőt, amikor azt írja: „Övnünk kellene létünk ősforrását, hogy legalább addig adjon enyhet mindannyiunk számára, akárha szűköset is, amíg a világerő e földi lét végpillanatát a csillagóra állása szerint el nem üti.” Aggodalmat érez, hogy megroppant önbecsülésünk, létünk immunrendszere. S a születés előtti csendben értjük meg magzatkorunk emlékezetét. S túl sok terméketlen szó fenyegeti a teremtett világot. S „a költészet titokburka”

azonban sérthetetlen, ha a tiszta ész hidegségével közelítünk hozzá, csak a nyirkos semmit találjuk. Ezek a konklúziók a prózaversekből derengenek elő, az Éjszaka hangjaiból. S ebben a szorongatásban még tud foglalkozni a magyarokat érő szerb atrocitásokkal, s tud üzeni a székely hercegnek, Farkas Árpádnak:

„Nem gondoltuk, hogy túléljük
kényszerű esélyinket,
s bár túlélünk, ma sem értjük,
hőstett volt ez vagy büntett.”

Persze, ez a nagy nekibúsulások ideje is ez. Utassy Józsefnek ajánlott versében írja:

„Elbukva vagy győzve a harcunk,
nem adtunk fel semmit se önként,
mindegy most már, akárhogy történt,
ami megtörtént,
abba kell belehalnunk.”

Úgy érzi, a kétely jogos, az igaz út keresése sem volt sikeres. A Kodálynak ajánlott verszáró szakasza keserűen összegez:

„Kételekedve nézünk magunkba:
nem találtunk az igaz útra,
a kerek erdőn eltévedtünk,
vak büntudat köröz felettünk.”

Ennek a „vak büntudatnak” számtalan jelét érzékelhetjük az utolsó korszak verseiben, amelyben már összefonódott a magyarság sorsa feletti aggodalom a saját egyéni sorsa felett érzett kilátástalansággal.

Ám ez a kilátástalanság minduntalan visszatér, és nyomasztó víziókkal terheli az ént. A *Visszafojtva* című versben ez így jelenik meg:

„A gyulladt lét lükető gennyét
gyógyírnak véli a beteg,
azt hiszi, álom csak a nemlét,
s a végső seb is beheged.”

Igen, vannak bizonytalanságok, reménykedések, elérhetetlen partok, végtelenbe tolt határidők. A nincs jogunk feladni, számtalan formában, módon megszólal, ennek a „szétszabdalt, kivégzett, hazátlan országnak” szüksége van ránk, „Maradtunk sérült inakkal a vártán”. (*Olyan nehéz*)¹

A halálos víziót sugalló látomásokban sincs hiány: „a hallgatag hóhér” nem tudni milliókért öl vagy bagóért? (*A hallgatag hóhér*) Néha a szkeptikus hang segít túlelnedni a nyomasztó, végzetes találgatáson:

„Letörött a világfa ága,
felsüt a nincs döbbent csodája.
Bármily nehéz, örülj neki,
hisz mindezt az Úr rendeli.” (*Tabula rasa*)

Ebben a bizonytalanságban jelentenek kapaszkodót a *Históriás énekek*, fogódzót jelent a múlt, a végbement események, amelyeknek tanúsága ma is megdobogtatja szívünket. A *Varas sebünk vére* ilyen. A régies stílusú, balladisztikus hangvételű vers az ország árulóit idézi meg, ahogy olvashatjuk:

„Pajtás, hány csalatást
felejteni kéne,
de kiserkedt mégis

varas sebünk vére.” A befejezés nem végződhet másutt, mint a Városliget legöregebb fáján, ahol véget érhet az árulók aljas, szégyenteljes élete. De az 56-os ballada is fájó emlékeket idéz, a szégyen és megtorlás időszakát, amikor az anyaföld is megtagadja hitese magzatát, nem marad más hátra, csak a halál kószolása. (*A csobbanó hideg kútba*) A *Budai hegyek alatt* is az 56-os forradalom megtagadásának balladási idézése, míg az Európa udvarlása a „gőgből szült erény” felmutatása, a viszonzatlan vonzalom szerencsétlen állapota, ahogy a vers konklúziója:

„Szegény legény gazdag ringyót
mért szeretlek téged,
létem, hitem, mért, ha most is
játékszernek véled.”

Az eddigiekből is kitűnik, hogy az elmúlás érzékelése nem szakasztja meg a közéleti gondokkal való számolást. Az egyéni lét végességének fel-felcsillanása, a bezáruló horizontok sem tűntetik el a haza iránt érzett aggodalmat, de újabb és újabb nézőpontból tűnik elő a szerencsétlen ország visszás állapota.

A *Hófuvas* ismét a haláltudattal való szembenézés, míg a *Vak lelkek* a „bot csinálta látnok” szemével nézi az életét, s nem talált magyarázatot arra, miért a leselkedő bosszúvágy, egészen a halálig. S a „nemlét térerő-nyarában/mosolygón kortyolod le kínod”. (*Tétova*) Hát igen, közeledve a végponthoz, egyre kegyetlenebbek a következtetések: „Be kell látnod, hogy már semmit se értesz/és nem tartozol sehova” – szól vers, s ez már a betegségnek szól, amely kitaszította (ha ideiglenesen is) a világból. A *Sötét szavakon* ismét abba a világba visz, „ahonnan nincs tovább”, csak a „kialvó léleklobbanás” félelme hatja át a várakozót. A *Túlélő ballada* ennek a félelemnek a verse. „Döbben, mint szívritmus a semmi.” És az sem vigasztal, hogy az én „túl sok mindent túlél”, mert végül „omlik Isten kártyavára.” A *kopogtatva* a végső leszámolás az illúziókkal:

„Nem keresem helyemet a világban,
nem érdekel, hogy ki vagyok, ki voltam,
végtelen filmként pereg, ami láttam

e torz ízlésű, elhibázott korban”. Sajátos kivonulás ez, a maradék erők összeszedése. S nem marad más: „lakatlan bolygó lett a lelkünk.” A visszahúzóadás, a remények visszanyesése, a szabadság, mely a szolgálatban van, ha van, és „Ne kívánj semmit, érd be azzal, mit megadatott élned.”, ezzel a tudattal lehet valahogy elviselni, azt, ami van. A szabadság – szindrómában gyötri magát a költő ezekkel megoldhatatlan dilemmákkal, s a végén – mégis kell valami vigasz – „egy morzsányi hit mindennél több lehet, ha megéled”. Ez a hit hiányzik a *Kötéltánc* című versből, mely a teljes kiszolgáltatottságot mutatja, s elhangzik a kérdés: „Vagy-e még, aki voltál” – , s amire – túl a megpróbáltatottságokon – csak ez a válasz érkezik: „mégis elhagyott minden”. Igen, „élni kellene, élni”, de ez a vágy csak önbecsapás, nem lehet sértetlen visszatérni sehonnan, s egyszerűen csak élni. Az „esdeklő szívütem” sem segít, a gyilkos kor vagy kór martalékának nem marad semmi. „Nem ismer fel már senki se”. Ezek a végletek kavarnak a beteg testben – hozzáteszem: lélekben – , amelyeknek csapongását meg lehet érteni, s követni egyre fájdalmasabb.

Ezeknek a búcsúzó verseknek egyik, talán legjobbika a *Pincszeri elégia*. A szituáció ismerős: a borosgazda a pincében figyel, miként forr ki a bora, s hallani lent a Balaton mordulását. A négy soros strofa négy sora azonos rímmel futja végig a verset. Már az elején megemelkedik ez a motívum:

„A szemembe csillagi aritmia hull,
odafönn is mind, aki él, halni tanul”

Ez magányosság mind éteribb dimenziókba repíti a szerzőt:

„Fekszem a fűben hülyén, valahol
az elmúlás, hallom, unottan zakatol,
befogad a párolgó égi akol,
a lámpalángra jajgató csönd jege forr.”

S párbeszéd hirtelen véget ér:

„Nem tudlak megszólítani már,
bekerített a gézszagú, lomha halál.

Bujkállok, de hiába, nyomomra talál.” És a párbeszéd sajátos monológgá válik.

Az elégikus „remegés” áthatja a vers minden porcikáját, ahogy mind magasabbra, s mélyebbre vág, az ontikus kérdések feltolulnak:

„Nem értem, a szikrázó ég mit akar,
s mit a rebbenő nyárvégi avar
búcsúzóul, hisz úgyis betakar...”

A fölcsillanó bor is az elmúlás ízét közvetíti, s „létem túsúrásnyi fájdalom kiforr” – hangzik a záró metonímia.

Az utolsó ciklus nem titkolózik, a Betegágyból címet viseli. Amikor már a költőt „ördögsar-

kantjúk” gyötrik, s magára ölti az őstudat vigaszát. A betegség tétlenségre kárhoztatja, egy kis anekdotikus mozzanat felidézése kapcsán jegyzi meg:

„őrült szúnyogként csíptem orcád,
most meg a halál torkában keringek.”

Az életvágy és a haláltudat vívnak egymással,

„ha meg kell halni, meg kell halni,
de miért a semmiért” Vagy később:

„végső soron Isten se érti,
miért is szeretnék én élni.”

Eltűnik az a szemérmesség, amit a korábbi Isten-megszólítások jelentettek, most már mer ilyen közvetlenül Istenhez fordulni:

„Segíts meg engem, Istenem...
és ne járasd a bolondját velem

habár lehet, járni én azt szeretném”. (Segíts meg)

És elérkezünk a *Nemlét dallamához*. Amikor leírja: „nem nyílok meg többé már senkinek”, „rémálmú vallatás aláz.” Még üzen Vasy Gézának: „csak az felejt, aki emlékezik”. Olykor még felrémlik valami ősi megérzés: „A boldogító borban/ Isten tudata voltam...” Ám végül ez is mindegy: a kiürített érzékek semlegessége hatalmasodik el rajta. „A jövőtlenség foglyaként” fogalmaz, csak magára gondolva, a vak rabszolga létben, az omló Babel tornya tövében,

„S dadogva, öntudatlan hajtom
a meggyalázott földre arcom”.

Számtalan bukását ebben a ciklusban éli át, de nem tud ellenállni a belső késztetésnek:

„Mégis, mégis jól volna
forrás fölé hajolva
újjászületve élni,

s mint egy igazi férfi”... Megízlelni „a tékozló öröklét/érlelte ősi almát/Isten fluid hatalmát”.

A végső vergődés még két nagyon szép verssel megajándékoz bennünket. Az Isten horga és A nemlét dallama – mint két súlyos harangütés ebben a lírai requiemben. „Vacog a nemlét pere-mén/el nem álmodott álom” – siratja el a meg nem valósuló lehetőségeket az *Isten horgában*. A *nemlét dallama* pedig lezárja ezeket a föl-fölcillanó lehetőségeket, amikor már csak egy felelet születik a kérdésre: „Ki vagyok? Nincs nevem.” Aki a „nemlét dallamát hallja”, annak már tudatát nem evilági zajok, zenék töltik be. S egyetlen biztatás hangzik fel ebből a hangzavarból:

„Zengi, hol minden üres,
új kódiban ősi nesz.”

Próbáltuk végigjárni az utat: a lét birtokba vételétől a végső búcsúzásig. Kétségtelen, a kezdet derűjére, bukolikus hangvételére kevesebb figyelem jutott. A feladat, a program, a küzdelem a láthatatlan ellenséggel, minden energiáját elszívta, lekötötte. Az időben is elhúzódo betegség azonban számtalan etapját kínálta fel a szenvedő embernek, hogy kijusson ebből a kikerülhetetlen csapdából. Oláh Jánosnak, amíg volt ereje, össze tudta kapcsolni súlyos tételekkel megterhelt magánmitológiáját a társadalmi ügyekkel, ám a mind mélyebbre hatoló betegség kioltotta belőle az érdeklődést, s nem tudott mással foglalkozni, mint önmagával. De így is, magasrendű esztétikum született a csillapíthatatlan szenvedésből. A költő értékteremtő nagyságát én ebben is látom. A végső pillanatokhoz közelítő időszakában sajátos útikalauz készült az olvasónak, az utolsó versek közt lapozva. A közéleti emberből jelző nélküli ember lett, egy tiszta, szenvedő lélek, aki megtalálta az Isten felé vezető utat. Nemcsak kereső volt, biztos vagyok: eljutott ahhoz a Lényhez, aki szentesítette törekvéseit. S felmentette mindazon esendősége alól, amivel vádolta önmagát, gyengébb perceiben.